5. ՀՀ դրամավարկային վիճակագրության ամփոփման սկզբունքները

Դրամավարկային վիճակագրությունը, ըստ էության, ֆինանսական հատվածի ավանդային և ոչ ավանդային կազմակերպությունների հաշվեկշիռների վերլուծական ներկայացումն է: Դրամավարկային վիճակագրության մշակման և ներկայացման նպատակով ավանդային կազմակերպությունները տարանջատվում են հետևյալ ենթահատվածների՝ Կենտրոնական բանկ և այլ ավանդային կազմակերպություններ: Ընդ որում, ներկայումս ՀՀ «Այլ ավանդային կազմակերպություններ» ենթահատվածը համընկնում է առևտրային բանկերի համակարգի հետ, իսկ «Ոչ ավանդային կազմակերպություններ» ենթահատվածում դիտարկվում են միայն վարկային կազմակերպությունները:

5.1. Հատվածային հաշվեկշիռների նկարագիրը

Հատվածային հաշվեկշիռներն օգտագործվում են տնտեսության տվյալ հատվածի վերաբերյալ տվյալների ամփոփման նպատակով: Հատվածային հաշվեկշիռների կազմման համար սկզբնական (մուտքային) տվյալները ստացվում են հաշվետու միավորներից, ֆինանսական հատվածի համար՝ առանձին ֆինանսական կազմակերպություններից: Այս տվյալները խմբավորելով՝ կազմվում են ենթահատվածների հաշվեկշիռները, որոնք միավորելով էլ կազմվում է ամբողջ հատվածի հաշվեկշիռը: Օրինակ. առանձին առևտրային բանկերի հաշվեկշռային ցուցանիշների հիման վրա կազմվում է առևտրային բանկերի, որպես մի ենթահատվածի ամփոփ հաշվեկշիռը: Կենտրոնական բանկի հաշվեկշռային ցուցանիշների հիման վրա կազմվում է ԿԲ (դրամավարկային մարմինների) ամփոփ հաշվեկշիռը: Այս երկու հաշվեկշիռների հիման վրա կազմվում է բանկային համակարգի ամփոփ հաշվեկշիռը, վերջինիս հիման վրա էլ՝ դրամավարկային ամփոփը (հավելված 4.1), որը դրամավարկային վիճակագրության ներկայացման գլխավոր աղյուսակն է:

Սույն բաժնում ներկայացվում է Կենտրոնական բանկի և առևտրային բանկերի (այլ ավանդային կազմակերպությունների), ինչպես նաև վարկային կազմակերպությունների ամփոփ հաշվեկշռային ցուցանիշների ստացման գործընթացը:

5.2. ՀՀ կենտրոնական բանկի հաշվեկշռի վիճակագրական վերլուծությունը[13]

5.2.1. ՀՀ կենտրոնական բանկի հաշվեկշռային տարրերի վիճակագրական դասակարգումը

Դրամավարկային քաղաքականության իրականացման արդյունավետության տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունի այն ցուցանիշների ճիշտ գնահատումը, որոնք ԿԲ անմիջական (գործառնական) հսկողության տակ են: Այդ ցուցանիշների ստացման աղբյուրը Կենտրոնական բանկի հաշվապահական հաշվեկշիռն է: Այսպիսով, ԿԲ հաշվեկշռի վիճակագրական վերլուծությունը և մշակումը մեծ կարևորություն է ստանում, որը դրամավարկային վիճակագրության մշակման առաջին և ամենակարևոր փուլն է:

Կենտրոնական բանկի՝ որպես երկրի դրամավարկային քաղաքականություն իրականացնող մարմնի հաշվապահական հաշվեկշռի կառուցվածքը, ի տարբերություն այլ ֆինանսական կազմակերպությունների, ունի իր առանձնահատկությունները, որոնք բխում են ԿԲ կողմից իրականացվող խնդիրների առանձնահատկություններից՝ դրամավարկային քաղաքականության իրականացում, ազգային արժույթի թողարկում, Կառավարության բանկային և ֆինանսական սպասարկում, արտաքին պահուստների կառավարում, բանկային համակարգի վերահսկողություն: Կենտրոնական բանկի հաշվեկշռի առանձնահատկություններն են (հավելված 2).

- Թողարկված ազգային դրամը ԿԲ համար ֆինանսական ակտիվ չի համարվում, իսկ ԿԲ-ից դուրս կանխիկ դրամը հանդիսանում է ԿԲ պարտավորություն և արտացոլվում է հաշվեկշռի պասիվային մասում:
- Կենտրոնական բանկը, որպես երկրի դրամավարկային մարմին, վարում է Արժույթի միջազգային

[13] *ՀՀ կենտրոնական բանկի հաշվապահական հաշվառման հաշիվների պլանը և մեկնաբանությունները՝ տես ՀՀ ԿԲ խորհրդի 2006թ. հուլիսի 4-ի թիվ 336Ա, 2006թ. հուլիսի 4-ի թիվ 338Ա որոշումները:*

հիմնադրամի (ԱՄՀ) հաշիվները: ԱՄՀ-ի հետ կապված գործարքները արտացոլվում են ԿԲ արտաքին ակտիվներում և պարտավորություններում[14]:

- ԿԲ արտաքին ակտիվներում ընդգրկված ոսկու ստանդարտ ձուլակտորները հանդիսանում են մոնետար ոսկի: Ի տարբերություն ԿԲ-ի, առևտրային բանկերի համար ոսկու ստանդարտ ձուլակտորները մոնետար ոսկի չեն համարվում:

Դրամավարկային վիճակագրության տեսանկյունից, Կենտրոնական բանկի հաշվեկշռում հաշիվները դասակարգվում են՝ ելնելով տնտեսության հատվածավորման սկզբունքներից:

ԿԲ հաշվեկշռի ակտիվները և պասիվները բաժանված են արտաքինի և ներքինի: Արտաքին ակտիվները և պարտավորությունները՝ ոչ ռեզիդենտների նկատմամբ, իսկ ներքին ակտիվները և պարտավորությունները՝ ռեզիդենտների նկատմամբ պահանջներն ու պարտավորություններն են:

Ըստ 1993 թ. Ազգային հաշիվների համակարգի՝ տնտեսությունը բաժանվում է մի քանի հատվածների: Կենտրոնական բանկի տեսանկյունից, ակտիվների դասակարգման նպատակով առանձնացվում են տնտեսության ներքին երեք հիմնական հատվածներ.

- Պետական կառավարման հատված
- Իրական հատված
- Ֆինանսական հատված

Ոչ ռեզիդենտները կազմում են *արտաքին հատվածը*, կարող են գործարքներ իրականացնել ներքին հատվածների հետ:

Կենտրոնական բանկի՝ վիճակագրորեն դասակարգված հաշվեկշիռն ունի հետևյալ տեսքը[15].

ԱԿՏԻՎՆԵՐ	ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԿԱՊԻՏԱԼ
Արտաքին ակտիվներ	ԿԲ-ից դուրս կանխիկ դրամ
Փոխարկելի արտարժույթով և ոսկով	Պարտավորություններ ՀՀ բանկերին
Մոնետար ոսկի	Թղթակցային հաշիվներ (պարտադիր և ավելցուկային պահուստներ)
Պահուստային դիրքը ԱՄՀ-ում	Ժամկետային ավանդներ
Միջոցներ ՀՓԻ-ով	Հակադարձ ռեպո համաձայնագրեր
Պահանջներ օտարերկրյա բանկերին	Կապիտալի համալրման հաշիվներ
Այլ փոխարկելի արտարժույթ	Արտարժույթի տրամադրման սվոփ
Ոչ փոխարկելի արտարժույթով	Այլ ավանդներ (տնտեսությունից)
Պահանջներ օտարերկրյա բանկերին	Պարտավորություններ ՀՀ կառավարությանը
Այլ ոչ փոխարկելի արտարժույթ	Կառավարության ավանդներ
ՀՀ դրամով	ՇԻԳ-երի միջոցներ
Պահանջներ ՀՀ կառավարությանը	Արտաքին պարտավորություններ
	Փոխարկելի արտարժույթով
Պետական պարտատոմսեր	ԱՄՀ-ի վարկ
Պահանջներ ՀՀ բանկերին	Այլ արտաքին պարտավորություններ
Վարկեր բանկերին	Ոչ փոխարկելի արտարժույթով
Ռեպո համաձայնագրեր	ՀՀ դրամով
Արտարժույթի ներգրավման սվոփ	Այլ պարտավորություններ
Պահանջներ տնտեսությանը	Կապիտալ հաշիվներ
Այլ ակտիվներ	Ընթացիկ և չբաշխված շահույթ

[14] ԱՄՀ-ի հետ փոխհարաբերությունները և ԱՄՀ հաշիվների արտացոլումը ԿԲ հաշվեկշռում մանրամասն ներկայացված են 6-րդ բաժնում:

[15] Կենտրոնական բանկի վիճակագրորեն դասակարգված մանրամասն հաշվեկշիռը (ըստ հաշվային պլանի հաշիվների) ներկայացված է հավելվածներ 2.2 և 2.3-ում:

Այլ ֆինանսական ակտիվներ	Կանոնադրական կապիտալ
Ստացման ենթակա հաշիվներ	Գլխավոր պահուստ
Ոչ ֆինանսական ակտիվներ	Ակտիվների և այլ կորուստների պահուստներ
	Վերագնահատման պահուստներ

ԿԲ եռամսյակային և տարեկան հաշվեկշռի վիճակագրական ամփոփումը կատարվում է՝ հիմնվելով եզրափակիչ շրջանառության արդյունքների վրա:

ԿԲ հաշվեկշռում արտարժույթը դասակարգված է ըստ ազատ փոխարկելի և ոչ փոխարկելի արտարժույթների: Փոխարկելի են համարվում այն արտարժույթները, որոնք միջազգային շուկաներում ազատ փոխարկելի են, ինչպես նաև էական նշանակություն ունեն վճարային հաշվեկշռի գործառնությունները ֆինանսավորելու տեսանկյունից: Փոխարկելի է համարվում նաև ոսկին: Մնացած արտարժույթները համարվում են ոչ փոխարկելի[16]:

5.2.2. Հաշվեկշռի ակտիվային տարրերը

Արտաքին ակտիվներ: Արտաքին ակտիվները դասակարգվում են ըստ փոխարկելի և ոչ փոխարկելի արտարժույթների: Այս տեսանկյունից, դրամը համարվում է ոչ փոխարկելի արժույթ: Փոխարկելի արտարժույթով արտաքին ակտիվները ընդգրկում են.

- Մոնետար ոսկի
- Պահուստային դիրքը Արժույթի միջազգային հիմնադրամում
- ՀՓԻ-ով միջոցներ
- Արտարժութային ակտիվներ (ներառյալ պահանջները օտարերկրյա բանկերին և այլ արտարժույթը):

Կենտրոնական բանկի արտաքին ակտիվները և արտաքին պարտավորությունները, ինչպես նաև զուտ արտաքին ակտիվները մանրամասն ներկայացված են ծեռնարկի 7-րդ բաժնում:

Ներքին ակտիվներ: Ներքին ակտիվները ԿԲ պահանջներն են տնտեսության ռեզիդենտ հատվածների նկատմամբ, որոնք առանձնացվում են ըստ հետևյալ հիմնական խմբերի՝

- պահանջներ ՀՀ կառավարությանը
- պահանջներ բանկերին
- այլ ակտիվներ

Ներքին ակտիվների նման դասակարգումը պայմանավորված է կենտրոնական բանկերի հիմնական գործառույթներով: Տնտեսության վարկավորումը ԿԲ գործունեության հիմնական ուղղությունը չէ, այդ պատճառով տնտեսության նկատմամբ պահանջները ԿԲ ամփոփ հաշվեկշռում չեն առանձնացվում:

Կառավարության նկատմամբ պահանջները (հավելված 2.11) ՀՀ կառավարության ֆինանսական պարտավորություններն են ԿԲ նկատմամբ: Այդ պարտավորություններում ընդգրկվում են պետական պարտատոմսերը:

-
-
-

Պահանջներն առևտրային բանկերի նկատմամբ ներառում են ՀՀ ռեզիդենտ բանկերին տրված բոլոր տեսակի վարկերը, այդ թվում՝ կնքված ռեպո համաձայնագրերը, արտարժույթի ներգրավման սվոփ գործարքները: Կենտրոնական բանկի տեսանկյունից, ՀՀ առևտրային բանկերն առանձին ենթահատված են և, ԿԲ գործառույթներից ելնելով, նրանց հետ գործառնությունները շատ ակտիվ են:

Այլ ակտիվներում ընդգրկվում են այն ակտիվները, որոնք ԿԲ հիմնական գործունեության համար որոշիչ չեն.

- պահանջները տնտեսությանը,
- այլ ֆինանսական ակտիվները,

[16] *Ավելի մանրամասն նկարագրությունը ներկայացված է 7-րդ գլխում:*

- ստացման ենթակա հաշիվները,
- ոչ ֆինանսական ակտիվները (գույքը, հիմնական միջոցները և այլ նյութական ակտիվները):

Կենտրոնական բանկի և առևտրային բանկերի այլ ակտիվները և այլ պարտավորությունները, ինչպես նաև զուտ այլ ակտիվները մանրամասն ներկայացված են ձեռնարկի 8-րդ բաժնում:

5.2.3. Հաշվեկշռի պասիվային տարրերը

ԿԲ-ից դուրս գտնվող կանխիկ դրամ: ՀՀ դրամի միակ թողարկողը ՀՀ կենտրոնական բանկն է, հետևաբար, ԿԲ-ից դուրս գտնվող կանխիկ դրամը (թղթադրամները և մետաղադրամները) նրա պարտավորությունն է: Այստեղ ընդգրկվում է ինչպես շրջանառությունում կանխիկ ՀՀ դրամը, այնպես էլ առևտրային բանկերի դրամարկղերում գտնվող ՀՀ դրամը:

Առևտրային բանկերի նկատմամբ պարտավորություններն ընդգրկում են բանկերի պարտադիր պահուստները և ավելցուկային միջոցները, ժամկետային ավանդները Կենտրոնական բանկում, ինչպես նաև հակադարձ ռեպո համաձայնագրերով, արտարժույթի տրամադրման սվոփ գործարքներով և կապիտալի համալրման նպատակով ԿԲ-ում տեղաբաշխված միջոցները:

Տնտեսությունից ներգրավված այլ ավանդները ԿԲ աշխատակիցների, ձեռնարկությունների և շահույթ չհետապնդող կազմակերպությունների (իրական հատվածի) միջոցներն են Կենտրոնական բանկում, որոնք փոքր գումարներ են կազմում:

ԿԲ պարտավորությունները կառավարության նկատմամբ (հավելված 2.11) իրենցից ներկայացնում են կառավարության ավանդները: Այս ավանդները սովորաբար ընդգրկում են գանձապետարանի աշխատանքային (գործառնական) հաշիվները, ԿԲ-ում պետական կառավարման միավորների բոլոր ավանդները և Ծրագրերի իրականացման գրասենյակների բոլոր հաշիվները:

Արտաքին պարտավորություններ: Արտաքին պարտավորություններն ընդգրկում են ԿԲ բոլոր պարտավորությունները ոչ ռեզիդենտների նկատմամբ: Արտաքին պարտավորությունները, արտաքին ակտիվների նման, դասակարգվում են ըստ փոխարկելի և ոչ փոխարկելի արտարժույթների: Ուշադրության են արժանի դրամով արտաքին պարտավորությունները: Հայկական դրամի ներքին փոխարկելիության պատճառով, ի տարբերություն արտաքին ակտիվների, դրամով արտաքին պարտավորությունները իրենց բնույթով գրեթե նույնն են, ինչ որ՝ փոխարկելի արտարժույթով արտաքին պարտավորությունները:

Այսպիսով, ԿԲ արտաքին պարտավորություններն են.

- Արժույթի միջազգային հիմնադրամից ստացված վարկերը,
- ոչ ռեզիդենտներից ստացված վարկերը, ներգրավված ավանդները և այլ պարտավորությունները,
- դրամով պարտավորությունները ոչ ռեզիդենտներին:

Այլ պարտավորություններն ընդգրկում են ռեզիդենտ արտաքին ու ներքին կրեդիտորները և միջանկյալ հաշիվները, վճարման ենթակա գումարները, ինչպես նաև այլ ենթակատեգորիաներում չդասակարգված մնացած հաշիվները:

Կապիտալի հաշիվներն ընդգրկում են ԿԲ ընթացիկ և չբաշխված շահույթը, կանոնադրական կապիտալը, գլխավոր պահուստը, ակտիվների և այլ կորուստների պահուստները և վերագնահատման պահուստները:

ԿԲ վիճակագրորեն դասակարգված հաշվեկշիռը կազմված է կուտակման (հաշվեգրման) մեթոդով, որի համաձայն՝ բոլոր կուտակված տոկոսները ընդգրկվում են իրենց համապատասխան գործիքների մեջ:

5.2.4. Կենտրոնական բանկի ամփոփ հաշվեկշիռը

Դրամավարկային քաղաքականության տեսանկյունից ավելի նպատակահարմար է ԿԲ դիրքը կամ փոխհարաբերությունները տնտեսության որոշ հատվածների նկատմամբ դիտարկել զուտ տեսքով, որն իրականացվում է տնտեսության տվյալ հատվածի նկատմամբ ԿԲ պահանջներից այդ հատվածի հանդեպ ունեցած պարտավորությունները միմյանցից զտելու միջոցով: Բացի այդ, դրամավարկային վիճակագրության սկզբունքներով դասակարգված ԿԲ հաշվեկշռից պետք է ստացվի փողի բազան:

Երկրի միջազգային իրացվելիությունը գնահատելու նպատակով պետք է դիտարկել ոչ թե համա-

խառն, այլ զուտ արտաքին ակտիվները: Ոչ փոխարկելի արտարժույթով արտաքին ակտիվները երկրի արտաքին իրացվելիությունը չեն բնութագրում, այդ պատճառով դրամավարկային քաղաքականության տեսանկյունից առանձնացվում են արտաքին ակտիվներից: ՀՀ դրամով արտահայտված արտաքին ակտիվները ևս համարվում են ոչ փոխարկելի: Այլ է դրամով արտաքին պարտավորությունների բնույթը: Դրամի ներքին փոխարկելիության պատճառով, արտաքին պարտավորությունները իրենց բնույթով նույնն են, ինչ որ՝ փոխարկելի արտարժույթով արտաքին պարտավորությունները:

Կառավարության՝ ծախսելու հնարավորությունը նրա ավանդների ծավալով չի արտահայտվում կամ սահմանափակվում, բացի այդ, դրանց փոփոխությունները կառավարվում են քաղաքականություն իրականացնող մարմինների կողմից, և որոշումներ ընդունելիս կառավարման մարմինները չեն առաջնորդվում իրացվելիության նախընտրելիության սկզբունքներով: Այս պատճառներով Կառավարության ավանդները փողի բազայում չեն ընդգրկվում, այլ զտվում են Կառավարության նկատմամբ ԿԲ պահանջներից:

Ընդհանուր առմամբ, փողի բազան դիտարկվում է որպես Կենտրոնական բանկի այնպիսի պարտավորությունների համախումբ, որոնք տնտեսությունում շրջանառվող փող են հանդիսանում (ԿԲ-ից դուրս կանխիկ դրամ, տնտեսության իրական հատվածի ավանդներ) կամ նպաստում են փողի ստեղծմանը (բանկերի պարտադիր և ավելցուկային պահուստներ) և գտնվում են Կենտրոնական բանկի անմիջական գործառնական հսկողության տակ: Ռեզիդենտ տնտեսության՝ ԿԲ-ում գտնվող ավանդները բնորոշ չեն ԿԲ գործունեությանը, սակայն դրանք, ինչպես ցանկացած բանկում տնտեսության իրական հատվածի ավանդներ, համարվում են փող և ընդգրկվում են փողի համապատասխան ագրեգատներում:

Նշված սկզբունքներից ելնելով՝ Կենտրոնական բանկի ամփոփ հաշվեկշիռը ստանում է հետևյալ տեսքը.

1. Զուտ արտաքին ակտիվներ փոխարկելի արտարժույթով

Արտաքին ակտիվներ փոխարկելի արտարժույթով (ակտիվ)՝ ***հանած***

Արտաքին պարտավորություններ փոխարկելի արտարժույթով (պարտավ.)

Արտաքին պարտավորություններ դրամով (պարտավ.)

2. Զուտ ներքին ակտիվներ

2.1. Զուտ պահանջներ Կառավարությանը

Պահանջներ Կառավարությանը (ակտիվ)՝ ***հանած***

Պարտավորություններ Կառավարությանը (պարտավ.)

2.2. Պահանջներ ՀՀ բանկերին (ակտիվ)՝ ***հանած***

Բանկերի ժամկետային ավանդներ (պարտավ.)

Հակադարձ ռեպո համաձայնագրեր բանկերի հետ (պարտավ.)

Արտարժույթի տրամադրման սվոփ (պարտավ.)

2.3. Զուտ այլ ակտիվներ

Արտաքին ակտիվներ ոչ փոխարկելի արտարժույթով (ակտիվ)

Արտաքին ակտիվներ դրամով (ակտիվ)

Պահանջներ տնտեսությանը (ակտիվ)

Այլ ակտիվներ (ակտիվ)՝ ***հանած***

Արտաքին պարտավորություններ ոչ փոխարկելի արտարժույթով (պարտավ.)

Բանկերի կապիտալի համալրման հաշիվներ (պարտավ.)

Այլ պարտավորություններ (պարտավ.)

Կապիտալ հաշիվներ (կապիտալ)

Փողի բազա

1. ԿԲ-ից դուրս կանխիկ դրամ
2. Բանկերի պարտադիր պահուստներ և ավելցուկային միջոցներ
3. Այլ ավանդներ (ներառյալ հաշիվները)

Ներկայացված սխեմայից ակնհայտ երևում է ԿԲ ամփոփ հաշվեկշռի կառուցվածքը, սակայն հարկ է կատարել որոշ պարզաբանումներ: Դրամավարկային վիճակագրության միջազգային չափանիշների համաձայն՝ փողի բազայում կարող են ընդգրկվել ԿԲ-ում առևտրային բանկերի բոլոր հաշիվները՝ ներառյալ ժամկետային ավանդները, հակադարձ ռեպո համաձայնագրերը և արտարժույթի տրամադրման սվոփ գործարքները: ՀՀ ԿԲ ամփոփ հաշվեկշռում, սակայն, բանկերի՝ ԿԲ-ում տեղաբաշխված ժամկետային ավանդները, հակադարձ ռեպո համաձայնագրերը և արտարժույթի տրամադրման սվոփ գործարքները փողի բազայում չեն ընդգրկվում, այլ զտվում են բանկերի պահանջներից: Նշված հաշիվները փողի բազայում չեն ընդգրկվում, քանի որ դրամավարկային քաղաքականության տեսանկյունից հակադարձ ռեպո համաձայնագրերը և արտարժույթի տրամադրման սվոփերը փողի բազայի կառավարման գործիքներ են, իսկ ժամկետային ավանդները նպաստում են փողի բազայի կրճատմանը, և դրանց զտումը բանկերի նկատմամբ պահանջներից թույլ է տալիս արտահայտել

այդ գործիքների պատճառով տեղի ունեցած փողի բազայի փոփոխությունները:

Բացի փողի բազայի հաշվարկման հետ կապված՝ վերը նշված առանձնահատկությունից, կա արտաքին ակտիվների հաշվարկման հետ կապված ևս մեկ առանձնահատկություն: Պետական օբյեկտների սեփականաշնորհումից առաջացած արտարժութային մուտքերը հաշվառվում են առանձին և կուտակվում են ԿԲ-ում Կառավարության հատուկ սեփականաշնորհման հաշվին: Այս միջոցներն ընդգրկվում են ՀՀ համախառն միջազգային պահուստներում, սակայն ՀՀ ԿԲ ՁԱԱ-երի հաշվարկում չեն ընդգրկվում՝ վերջիններիս սահմանափակ օգտագործելիության պատճառով:

Այսպիսով, փողի բազան պայմանականորեն կարելի է դիտարկել երկու տեսանկյունից.

1. ***Առաջարկի*** - Կենտրոնական բանկը փողի բազա է ստեղծում՝ ֆինանսական ակտիվներ ձեռք բերելով: ԿԲ հիմնական գործառնություններից ելնելով՝ ակտիվները, որոնք նա ձեռք է բերում, զուտ արտաքին պահուստներն են, զուտ պահանջները Կառավարությանը, պահանջները բանկերին և զուտ այլ ակտիվները.

   ՓԲ = ՁԱԱ + ՁՆԱ, *որտեղ՝*

   ՓԲ - *փողի բազա*
   ՁԱԱ - *ԿԲ զուտ արտաքին ակտիվներ*
   ՁՆԱ - *ԿԲ զուտ ներքին ակտիվներ*

   ՁԱԱ = ՀԱԱ - ՀԱՊ, *որտեղ՝*

   ՀԱԱ - *համախառն արտաքին ակտիվներ*
   ՀԱՊ - *համախառն արտաքին պարտավորություններ*

   ՁՆԱ = Կ + Բ + ԱՁԱ, *որտեղ՝*

   Կ - *զուտ պահանջներ Կառավարությանը*
   Բ - *պահանջներ բանկերին*
   ԱՁԱ - *զուտ այլ ակտիվներ*

2. ***Պահանջարկի*** - Փողի բազան ԿԲ այն պարտավորությունների հանրագումարն է, որոնք փող են հանդիսանում կամ նպաստում են տնտեսությունում շրջանառվող փողի ստեղծմանը.

   ՓԲ = ԿԴ + Պ + Ա, *որտեղ՝*

   ԿԴ - *ԿԲ-ից դուրս կանխիկ դրամ*
   Պ - *առևտրային բանկերի պարտադիր պահուստներ և ավելցուկ միջոցներ ԿԲ-ում*
   Ա - *ռեզիդենտ տնտեսության իրական հատվածի ավանդներ ԿԲ-ում*

Կենտրոնական բանկի ամփոփ հաշվեկշռում ներկայացվող ցուցանիշների իրատեսական և ճշգրիտ արտացոլումը էական նշանակություն ունի արդյունավետ քաղաքականություն իրականացնելու համար:

5.3. ՀՀ առևտրային բանկերի հաշվեկշռի վիճակագրական վերլուծությունը[17]

5.3.1. ՀՀ առևտրային բանկերի հաշվեկշռային տարրերի վիճակագրական դասակարգումը

ՀՀ առևտրային բանկերը, որպես մի ամբողջական համակարգ, ՀՀ բանկային համակարգի ենթահատվածն են: Առևտրային բանկերի և Կենտրոնական բանկի ամփոփ հաշվեկշիռների կազմման սկզբունքները գրեթե նույնն են: Գոյություն ունեցող տարբերությունները բխում են ԿԲ և առևտրային բանկերի գործառույթների տարբերություններից:

Ի տարբերություն Կենտրոնական բանկի, առևտրային բանկերի վերջնական նպատակը շահույթ ստանալն է, որն ապահովվում է ֆինանսական գործիքներում ներդրումներ կատարելով: Նպատակների այս սկզբունքային տարբերությունից ելնելով՝ առևտրային բանկերի ֆինանսական գործիքները պետք է դասակարգվեն ավելի մանրամասն:

---

[17] *ՀՀ տարածքում գործող բանկերի հաշվապահական հաշվառման հաշիվների պլանի և մեկնաբանությունների մեթոդական ցուցումները. տե՛ս ՀՀ ԿԲ խորհրդի 2002 թ. օգոստոսի 6-ի թիվ 258 որոշումը:*

Այնուհանդերձ, ընդհանուր առմամբ, առևտրային բանկերի հաշվեկշռի վիճակագրական դասակարգման սկզբունքները համարյա նույնն են, ինչ որ՝ ԿԲ-ինը: Այսպիսով, բանկերի հաշվեկշռային տարրերի վիճակագրական դասակարգման ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել հետևյալ սկզբունքները՝

- ռեզիդենտությունը,
- արժույթների դասակարգումը,
- տնտեսության հատվածները,
- ֆինանսական գործիքների դասակարգումը կամ տեսակները:

Նշված սկզբունքներից առաջին երկուսը գրեթե նույնությամբ կիրառվում են ԿԲ հաշվեկշռի վերլուծությունում, այն է՝ ռեզիդենտության սկզբունքի համաձայն՝ բոլոր տեսակի ակտիվները և պարտավորությունները պետք է դասակարգվեն ըստ սեփականատերերի՝ ներքինի (ռեզիդենտների) և արտաքինի (ոչ ռեզիդենտների): Արժույթները դասակարգվում են երեք խմբի՝ ազգային արժույթ (ՀՀ դրամ), փոխարկելի և ոչ փոխարկելի արտարժույթներ: Ինչպես արդեն նշվել է, փոխարկելի արտարժույթները էական նշանակություն ունեն վճարային հաշվեկշռի գործառնությունները ֆինանսավորելու տեսանկյունից: Ոչ փոխարկելի կամ սահմանափակ փոխարկելի արտարժույթները թողարկող երկրից դուրս շատ քիչ կիրառություն ունեն:

Առևտրային բանկերի ռեզիդենտների նկատմամբ պահանջները և պարտավորությունները դասակարգվում են ըստ տնտեսության երկու հատվածների՝

- Պետական կառավարման հատված
- Իրական հատված

Հայաստանի ոչ բանկային ֆինանսական հատվածը շատ փոքր է, այդ պատճառով ՀՀ դրամավարկային ամփոփում առանձնացված չի դիտարկվում, այլ ընդգրկվում է իրական հատվածի մեջ: Ըստ էության, բանկային համակարգի տեսանկյունից, ՀՀ ֆինանսական հատվածի ոչ բանկային մասը ներառվում է ռեզիդենտ տնտեսության ենթահատվածներում: Այնուհանդերձ, հետագայում, ՀՀ ոչ բանկային ֆինանսական կազմակերպությունների գործունեության ակտիվացման և ֆինանսական շուկայում դրանց դերի մեծացմանը զուգահեռ, անհրաժեշտություն կառաջանա դրանց և բանկային համակարգի միջև փոխհարաբերությունները դիտարկել առանձին:

Առևտրային բանկերի հաշվեկշռի վերլուծության համար կարևոր նշանակություն ունի տնտեսության իրական հատվածի տարանջատումը ձեռնարկությունների (պետական մասնակցությամբ և մասնավոր), տնային տնտեսությունների, շահույթ չհետապնդող կազմակերպությունների և այլ ֆինանսական կազմակերպությունների:

Ֆինանսական գործիքները դասակարգվում են նաև ըստ ժամկետայնության և տեսակների: Ըստ ժամկետայնության բոլոր գործիքները բաժանվում են երկու խմբի՝ երկարաժամկետ և կարճաժամկետ: Մինչև մեկ տարի ժամկետայնությամբ գործիքները դիտարկվում են որպես կարճաժամկետ, իսկ մեկ տարուց ավելի ժամկետայնություն ունեցողները՝ երկարաժամկետ[18]:

Այնուհանդերձ, ֆինանսական գործիքների՝ ըստ ժամկետայնության դասակարգումը դրամավարկային վիճակագրության տեսանկյունից սկզբունքային չէ, սակայն խիստ ցանկալի է վերլուծական նպատակներով: Ֆինանսական գործիքների վիճակագրական դասակարգումը մանրամասն ներկայացված է 3-րդ գլխում:

Այսպիսով, ՀՀ առևտրային բանկերի ամփոփ հաշվեկշիռը, խմբավորված ըստ դրամավարկային վիճակագրության պահանջների, ունի հետևյալ տեսքը[19].

ԱԿՏԻՎՆԵՐ	ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԿԱՊԻՏԱԼ
Պահուստային ակտիվներ	Ցպահանջ ավանդներ ՀՀ դրամով[20]

[18] *Ֆինանսական գործառնություններում սովորաբար առանձնացվում են նաև միջինժամկետ գործիքները, որոնց ժամկետը, երկրի ֆինանսական շուկայի իրավիճակից կախված, մեկից հինգ տարի է: Դրամավարկային վիճակագրության տեսանկյունից, միջինժամկետ գործիքների առանձնացումը երկարաժամկետներից սկզբունքային նշանակություն չունի:*

[19] *Առևտրային բանկերի՝ վիճակագրորեն դասակարգված մանրամասն հաշվեկշիռը (ըստ հաշվային պլանի հաշիվների) ներկայացված է հավելվածներ 3.2 և 3.3-ում:*

[20] *Ներառյալ՝ հաշիվները:*

ՀՀ դրամ դրամարկղում	Ձեռնարկություններից
Պահուստներ ԿԲ-ում, այդ թվում՝	Տնային տնտեսություններից
Պարտադիր պահուստներ	Շահույթ չհետապնդող կազմակերպություններից
Այլ պահուստներ	Այլ ֆինանսական կազմակերպություններից
Արտաքին ակտիվներ	Ժամկետային ավանդներ ՀՀ դրամով
Արտաքին ակտիվներ փոխարկելի արտարժ.-ով	Ձեռնարկություններից
Արտաքին ակտիվներ ոչ փոխարկելի արտարժ.-ով	Տնային տնտեսություններից
Արտաքին ակտիվներ դրամով	Շահույթ չհետապնդող կազմակերպություններից
Պահանջներ ՀՀ կառավարությանը	Այլ ֆինանսական կազմակերպություններից
Պահանջներ տնտեսությանը	Արտարժութային ավանդներ
Պահանջներ ձեռնարկություններին	Ձեռնարկություններից
Դրամով	Տնային տնտեսություններից
Արտարժույթով	Շահույթ չհետապնդող կազմակերպություններից
Պահանջներ տնային տնտեսություններին	Այլ ֆինանսական կազմակերպություններից
Դրամով	Արտաքին պարտավորություններ
Արտարժույթով	Փոխարկելի արտարժույթով
Պահանջներ շահույթ չհետապնդող կազմակ.-ին	Ոչ փոխարկելի արտարժույթով
Դրամով	Դրամով
Արտարժույթով	Պարտավորություններ ՀՀ կառավարությանը
Պահանջներ այլ ֆինանսական կազմ.-ին	Պարտավորություններ ԿԲ նկատմամբ
Դրամով	Միջբանկային պարտավորություններ
Արտարժույթով	Դրամական շուկայի գործիքներ
Պահանջներ այլ ռեզիդենտներին	Այլ պարտավորություններ
Դրամով	Կապիտալ հաշիվներ
Արտարժույթով	Ընթացիկ և չբաշխված շահույթ
Ներդրումներ փայաբաժիններում	Կանոնադրական կապիտալ
Միջբանկային պահանջներ	Գլխավոր պահուստ
Սառեցված հաշիվներ	Ակտիվների և այլ կորուստների պահուստներ
Ներբանկային զուտ պահանջներ	Վերագնահատման պահուստներ
Այլ ակտիվներ	
Այլ ֆինանսական ակտիվներ	
Ստացման ենթակա հաշիվներ	
Ոչ ֆինանսական ակտիվներ	

Առևտրային բանկերի հաշվապահական հաշվառումն իրականացվում է հաշվեգրման սկզբունքով: Այդ սկզբունքի համաձայն՝ գործարքները գրանցվում են դրանց իրականացման և ոչ թե՝ վճարումների կատարման պահին:

Հաշվեկշռում բոլոր ակտիվների և պարտավորությունների դիմաց կուտակված տոկոսներն ընդգրկվում են տվյալ գործիքի մեջ: Այսպես. վարկերի դիմաց հաշվեգրված տոկոսները պետք է հաշվառվեն «Վարկեր» բաժնում, ավանդների դիմաց հաշվեգրված տոկոսները՝ «Ավանդներ» բաժնում և այլն:

5.3.2. Առևտրային բանկերի ամփոփ հաշվեկշիռը

Ինչպես Կենտրոնական բանկի դեպքում, առևտրային բանկերի համար ևս դրամավարկային քաղաքականության տեսանկյունից նպատակահարմար է տնտեսության որոշ հատվածների նկատմամբ փոխհարաբերությունները դիտարկել զուտ տեսքով, որն իրականացվում է տնտեսության տվյալ

հատվածի նկատմամբ բանկերի պահանջները և պարտավորությունները միմյանցից զտելու միջոցով:

Կենտրոնական բանկը առևտրային բանկերի համար առանձին հատված է հանդիսանում և նրա հետ փոխհարաբերությունները ամփոփ հաշվեկշռում առանձին են արտացոլվում: Հաշվի առնելով ԿԲ՝ իբրև դրամավարկային կարգավորման մարմնի դերը, ամփոփ հաշվեկշռային ներկայացման ժամանակ առևտրային բանկերի՝ ԿԲ նկատմամբ պահանջներից պետք է զտվեն ԿԲ հանդեպ դրանց ունեցած պարտավորությունները:

Առևտրային բանկերի դրամական ցուցանիշներն ավելի ցայտուն նկարագրելու համար կազմվում է առևտրային բանկերի համակարգի ամփոփ հաշվեկշիռը (Commercial Bank Survey), որն ունի հետևյալ տեսքը.

1. Զուտ արտաքին ակտիվներ փոխարկելի արտարժույթով

Արտաքին ակտիվներ փոխարկելի արտարժույթով (ակտիվ)՝ ***հանած***

Արտաքին պարտավորություններ փոխարկելի արտարժույթով (պարտավ.)

Արտաքին պարտավորություններ դրամով (պարտավ.)

2. Զուտ ներքին ակտիվներ

2.1. Զուտ պահանջներ Կառավարությանը

Պահանջներ Կառավարությանը (ակտիվ)՝ ***հանած***

Պարտավորություններ Կառավարությանը (պարտավ.)

2.2. Զուտ պահանջներ ԿԲ-ին

Պահուստային ակտիվներ (ակտիվ)՝ ***հանած***

Պարտավորություններ ԿԲ նկատմամբ (պարտավ.)

2.3. Պահանջներ տնտեսությանը (ակտիվ)

2.4. Զուտ այլ ակտիվներ

Արտաքին ակտիվներ ոչ փոխարկելի արտարժույթով (ակտիվ)

Արտաքին ակտիվներ դրամով (ակտիվ)

Ներդրումներ փայաբաժիններում (ակտիվ)

Սառեցված հաշիվներ (ակտիվ)

Միջբանկային պահանջներ (ակտիվ)

Ներբանկային պահանջներ (ակտիվ)

Այլ ակտիվներ (ակտիվ)՝ ***հանած***

Դրամական շուկայի գործիքներ (պարտավ.)

Միջբանկային պարտավորություններ (պարտավ.)

Ներբանկային պարտավորություններ (պարտավ.)

Արտաքին պարտավորութ. ոչ փոխարկելի արտարժույթով (պարտ.)

Այլ պարտավորություններ (պարտավ.)

Կապիտալ հաշիվներ (կապիտալ)

Ավանդներ

1. Ցպահանջ ավանդներ ՀՀ դրամով
2. Ժամկետային ավանդներ ՀՀ դրամով
3. Արտարժութային ավանդներ

Չնայած վերը բերված աղյուսակից պարզ է, թե ինչպես է ստացվում ամփոփ հաշվեկշիռը, նպատակահարմար է ավելի մանրամասն անդրադառնալ նշված ցուցանիշներին:

Առևտրային բանկերի ԶԱԱ-երը իրենցից ներկայացնում են փոխարկելի արտարժույթով արտաքին ակտիվների և փոխարկելի արտարժույթով ու դրամով արտաքին պարտավորությունների տարբերությունը: Ոչ փոխարկելի արտարժույթով և դրամով արտաքին ակտիվները արտաքին պահուստներում չեն ընդգրկվում, քանի որ դրանք երկրի արտաքին իրացվելիությունը չեն բնութագրում: Նույն պատճառով, ԶԱԱ-ում չեն ընդգրկվում ոչ փոխարկելի արտարժույթով արտաքին պարտավորությունները: Դրամով արտաքին պարտավորություններն ընդգրկվում են ԶԱԱ-ում, քանի որ Հայաստանում ապահովված է դրամի ներքին փոխարկելիությունը: Ոչ ռեզիդենտների նկատմամբ դրամով պարտավորությունները կարող են փոխարկվել արտարժույթի ցանկացած պահի և այս իմաստով դրանք արտաքին ակտիվների նկատմամբ պոտենցիալ պահանջ են ներկայացնում իրենցից և ընդգրկվում են ԶԱԱ-ում:

Ոչ ռեզիդենտների ավանդները ՀՀ փողի ագրեգատներում չեն ընդգրկվում, քանի որ դրանք տնտեսության ներքին փող չեն համարվում՝ անկախ արժույթից և ժամկետայնությունից, և դրանց նպատակը ներքին տնտեսության գործարքների սպասարկումը չէ: Ոչ ռեզիդենտների ակտիվների և պարտավորությունների հատվածավորումը սկզբունքային նշանակություն չունի: Անկախ այն հանգամանքից, թե ոչ ռեզիդենտը բանկ է, ձեռնարկություն կամ անհատ, նրա միջոցները և նրա նկատմամբ պահանջները համարվում են արտաքին աշխարհի հետ փոխհարաբերություններ: Չնայած այս հանգամանքին, ՀՀ

առևտրային բանկերի ոչ ռեզիդենտներին վերաբերող հաշվապահական հաշիվներն, ըստ էության, բաժանված են համապատասխան հատվածների:

Դրամավարկային վիճակագրության ճշգրիտ դասակարգման տեսանկյունից կարևոր է հաշվապահական հաշիվների դասակարգումն ըստ արժույթի տեսակների: Բոլոր հաշիվները դասակարգված են ըստ արժույթի՝ դրամով, փոխարկելի և ոչ փոխարկելի արտարժույթներով (հավելվածներ 2.1, 3.1 և 5.1):

Կառավարության նկատմամբ պահանջները զտվում են Կառավարության նկատմամբ պարտավորություններից այն նույն պատճառներով, որոնք նշված են Կենտրոնական բանկի ամփոփ հաշվեկշռի նկարագրության ժամանակ:

Տնտեսության նկատմամբ պահանջները համախառն տեսքով են ներկայացվում, իսկ տնտեսությունից ներգրավված ավանդներն ընդգրկվում են փողի ագրեգատներում:

Ներկայումս ՀՀ առևտրային բանկերի հաշվապահական հաշիվների հաշվային պլանով հնարավոր չէ որոշել տրամադրված վարկերի ժամկետայնությունը, որը շատ է խրախուսվում դրամավարկային վիճակագրության տեսանկյունից: Բանկերի կողմից տեղաբաշխված միջոցների ժամկետայնությունը որոշվում է առանձին հաշվետվության միջոցով, սակայն այդ հաշվետվությունը հնարավորություն չի տալիս վարկային ներդրումների ժամկետայնությունը որոշել այն նույն կտրվածքով, ինչպես հնարավոր է որոշել ըստ հաշվեկշռի՝ ձեռնարկություններ (պետական մասնակցությամբ և մասնավոր), տնային տնտեսություններ, շահույթ չհետապնդող կազմակերպություններ, այլ ֆինանսական կազմակերպություններ:

Զուտ այլ ակտիվներում (ԱԶԱ) ընդգրկվում են այն հաշիվները, որոնք հնարավոր չէ դասակարգել իբրև Կառավարության և տնտեսության նկատմամբ պահանջներ: ԱԶԱ կարևոր տարրերն են բանկերի ոչ ֆինանսական ակտիվները, բանկերի կապիտալ հաշիվները, ոչ փոխարկելի արտարժույթով ԶԱԱ-երը, միջբանկային պահանջների և պարտավորությունների շեղումը: Այստեղ անհրաժեշտ է հիշատակել վերջին հաշիվների խումբը: Իդեալական դեպքում առևտրային բանկերի միջբանկային պահանջները պետք է հավասար լինեն միջբանկային պարտավորություններին, քանի որ միջբանկային շուկայում կնքված միևնույն գործարքը մի բանկի մոտ գրանցվում է իբրև պահանջ, իսկ մյուսի մոտ՝ պարտավորություն: Սակայն լինում են դեպքեր, երբ միևնույն գործարքը մասնակից երկու բանկերում կարող է գրանցվել տարբեր ժամանակներում, որը շեղման պատճառ կհանդիսանա: Գործնականում նման շեղումներ միշտ կան, խնդիրն այն է, որ դրանք հնարավորինս փոքր լինեն: Առևտրային բանկերի ակտիվներից չզտվող պարտավորությունները տնտեսությունից (ձեռնարկություններ, տնային տնտեսություններ, շահույթ չհետապնդող կազմակերպություններ, այլ ֆինանսական կազմակերպություններ) ներգրավված միջոցներն են:

Ընդհանուր առմամբ, ամփոփ հաշվեկշռի այս տեսքը թույլ է տալիս ավելի հեշտ և ճիշտ ձևով բացահայտել առևտրային բանկերի հաշիվներում տեղի ունեցած փոփոխությունները: Այս տեսքով ստացված հաշիվները կարելի է ուղղակի գումարել կամ համադրել ԿԲ հաշվեկշռի հետ՝ բանկային համակարգի ամփոփ ցուցանիշները ստանալու համար:

Այսպիսով, բանկային համակարգի ամփոփ հաշվեկշիռը ստացվում է Կենտրոնական բանկի և առևտրային բանկերի ամփոփ հաշվեկշիռների համախմբման արդյունքում:

5.4. ՀՀ բանկային համակարգի ամփոփ հաշվեկշիռը

ՀՀ բանկային համակարգում ներառվում են Կենտրոնական բանկը և առևտրային բանկերը: Այս համակարգի ամփոփ հաշվեկշիռն ամփոփում է դրամավարկային քաղաքականության հիմնական ցուցանիշները: Բանկային համակարգի ամփոփ հաշվեկշիռն ունի հետևյալ տեսքը[21].

1. Զուտ արտաքին ակտիվներ (ԶԱԱ)

Զուտ արտաքին ակտիվներ (ԿԲ)

Զուտ արտաքին ակտիվներ (առևտրային բանկեր)

2. Զուտ ներքին ակտիվներ (ԶՆԱ)

2.1. Զուտ պահանջներ Կառավարությանը

ԿԲ զուտ պահանջներ Կառավարությանը

[21] *Բանկային համակարգի հաշվեկշիռը (Դրամավարկային ամփոփը) մանրամասն ներկայացված է հավելված 4.1-ում:*

Առևտրային բանկերի զուտ պահանջներ Կառավարությանը

2.2. Պահանջներ տնտեսությանը

Պահանջներ ձեռնարկություններին

Պահանջներ տնային տնտեսություններին

Պահանջներ շահույթ չհետապնդող կազմակերպություններին

Պահանջներ այլ ֆինանսական կազմակերպություններին

Պահանջներ այլ ռեզիդենտներին

2.3. Զուտ այլ ակտիվներ

ԿԲ զուտ այլ ակտիվներ

Առևտրային բանկերի զուտ այլ ակտիվներ

ԿԲ և առևտրային բանկերի զուտ պահանջների շեղումը

Փողի զանգված

1. Շրջանառությունում կանխիկ դրամ
2. Դրամով ցպահանջ ավանդներ
3. Դրամով ժամկետային ավանդներ
4. Արտարժութային ավանդներ

Այսպիսով, բանկային համակարգի ամփոփ հաշվեկշռի ցուցանիշների ստացման մեխանիզմը հետևյալն է.

ԶԱԱ = ԶԱԱ (ԿԲ) + ԶԱԱ (առևտրային բանկեր), *որտեղ՝*

ԶԱԱ (ԿԲ) - *ԿԲ զուտ արտաքին ակտիվները,*

ԶԱԱ (առևտրային բանկեր) - *առևտրային բանկերի զուտ արտաքին ակտիվները:*

ԶՆԱ = Կ + Տ + ԱԶԱ, *որտեղ՝*

Կ - *բանկային համակարգի զուտ պահանջները Կառավարությանը,*

Տ - *բանկային համակարգի պահանջները տնտեսությանը,*

ԱԶԱ - *բանկային համակարգի զուտ այլ ակտիվները:*

Կ = Կ (ԿԲ) + Կ (առևտրային բանկեր), *որտեղ՝*

Կ (ԿԲ) – *ԿԲ զուտ պահանջները Կառավարությանը,*

Կ (առևտր. բանկեր) - *առևտրային բանկերի զուտ պահանջները Կառավարությանը,*

Կ - *բանկային համակարգի զուտ պահանջները Կառավարությանը:*

Տ = Տ (ԿԲ) + Տ (առևտրային բանկեր), *որտեղ՝*

Տ (ԿԲ) - *ԿԲ պահանջները տնտեսությանը,*

Տ (առևտր. բանկեր) - *առևտրային բանկերի պահանջները տնտեսությանը:*

Չնայած ԿԲ պահանջները տնտեսությանը ԿԲ ամփոփ հաշվեկշռում «այլ ակտիվ» են համարվում, ամբողջ բանկային համակարգի ամփոփ հաշվեկշռում դրանք գումարվում են առևտրային բանկերի՝ տնտեսության նկատմամբ պահանջներին: Առևտրային բանկերի՝ տնտեսության նկատմամբ պահանջները դասակարգվում են ըստ ձեռնարկությունների, տնային տնտեսությունների, շահույթ չհետապնդող կազմակերպությունների և այլ ֆինանսական կազմակերպությունների: Տնտեսության նկատմամբ պահանջների այն մասը, որոնք հնարավոր չէ որոշել, թե տնտեսության որ հատվածի նկատմամբ են և որոնք բավականին փոքր գումար են կազմում, ներկայացվում են առանձին՝ «Պահանջներ այլ ռեզիդենտների նկատմամբ» տողով:

ԱԶԱ = ԱԶԱ (ԿԲ) + ԱԶԱ (առևտրային բանկեր) + Շ, *որտեղ՝*

ԱԶԱ (ԿԲ) - *ԿԲ զուտ այլ ակտիվները,*

ԱԶԱ (առևտրային բանկեր) - *առևտրային բանկերի զուտ այլ ակտիվները,*

Շ - *ԿԲ և առևտրային բանկերի զուտ պահանջների շեղումը՝ ըստ ԿԲ և առևտրային բանկերի հաշվեկշիռների:*

Բանկային համակարգի առանձին միավորների՝ ԿԲ-ի և առևտրային բանկերի միջև պահանջները գրանցվում են ԱԶԱ-ում[22]: Ինչպես ԿԲ, այնպես էլ առևտրային բանկերի ամփոփ հաշվեկշիռները կազմելիս

[22] *Ավելի մանրամասն նկարագրությունը բերված է 8-րդ բաժնում:*

այս պահանջներն ու պարտավորությունները չեն կարող դիտարկվել իբրև մնացորդային, քանի որ առևտրային բանկերը ԿԲ-ի համար և ԿԲ-ն առևտրային բանկերի համար առանձին հատվածներ են: Այսպիսով, նշված պահանջներն ու պարտավորությունները ոչ ԿԲ-ի, ոչ էլ առևտրային բանկերի ամփոփ հաշվեկշիռներում զուտ այլ ակտիվներում չեն ընդգրկվում: Հակառակ դրան, երբ բանկային համակարգը դիտարկվում է իբրև մի ամբողջություն, ԿԲ և առևտրային բանկերի փոխադարձ պահանջները և պարտավորությունները այլ (մնացորդային) ակտիվների և պարտավորությունների մեջ են ներառվում: ԿԲ-ի համար առևտրային բանկերի նկատմամբ զուտ պահանջները հավասար են.

Պահանջներ առևտրային բանկերին՝ ***հանած***
Պարտավորություններ առևտրային բանկերին

Առևտրային բանկերի՝ ԿԲ նկատմամբ զուտ պահանջները ներառում են բանկերի հաշվեկշռի նույն հաշիվները՝ հակառակ նշանով: Ինչպես վերը նշվեց, ըստ ԿԲ և առևտրային բանկերի հաշվեկշիռների, այս զուտ պահանջների տարբերությունը պետք է հավասար լինի զրոյի, սակայն լինում են դեպքեր, երբ միևնույն գործարքները ԿԲ-ն և առևտրային բանկերը տարբեր ժամանակ են գրանցում, որի արդյունքում էլ հաշվեկշռային շեղումներ են առաջանում:

ՇԿ = ԿԲԿ – ԿԴ, *որտեղ՝*

ԿԲԿ - *ԿԲ-ից դուրս կանխիկ ՀՀ դրամ*
ԿԴ - *առևտրային բանկերի դրամարկղում ՀՀ դրամով մնացորդ*
ՇԿ - *շրջանառությունում կանխիկ ՀՀ դրամ*

ԴՑԱ = ԴՑԱ (ԿԲ) + ԴՑԱ (առևտրային բանկեր), *որտեղ՝*

ԴՑԱ (ԿԲ) - *իրական հատվածի՝ դրամով ցպահանջ ավանդներ ԿԲ-ում*
ԴՑԱ (առևտր. բանկեր) - *իրական հատվածի՝ դրամով ցպահանջ ավանդներ առևտրային բանկերում*

ԴԺԱ = ԴԺԱ (ԿԲ) + ԴԺԱ (առևտրային բանկեր), *որտեղ՝*

ԴԺԱ (ԿԲ) – *իրական հատվածի՝ դրամով ժամկետային ավանդներ ԿԲ-ում*
ԴԺԱ (առ. բանկեր) – *իրական հատվածի՝ դրամով ժամկետային ավանդներ առևտրային բանկերում*

ԱԱ = ԱԱ (ԿԲ) + ԱԱ (առևտրային բանկեր), *որտեղ՝*

ԱԱ (ԿԲ) – *իրական հատվածի արտարժութային ավանդներ ԿԲ-ում*
ԱԱ (առևտր. բանկեր) - *իրական հատվածի արտարժութային ավանդներ առևտրային բանկերում*

Այսպիսով, բանկային համակարգի ամփոփ հաշվեկշիռը (դրամավարկային ամփոփը)[23] մակրոտնտեսական վերլուծության հիմնական աղյուսակն է: Այն ամփոփում է բանկային համակարգի փոխհարաբերությունները ներքին տնտեսության այլ հատվածների և արտաքին աշխարհի հետ: Ընդ որում, դրամավարկային ամփոփը կազմելիս ընդգրկվում են ՀՀ-ում գործող այն սուբյեկտները, որոնք «բանկ» են համարվում, այսինքն՝ ունեն բանկային գործունեության արտոնագիր: ՀՀ ԿԲ կողմից ժամանակավոր ադմինիստրացիա նշանակված բանկերի տվյալները դրամավարկային ամփոփում ընդգրկվում են այնքան ժամանակ, քանի դեռ դրանց արտոնագրերը ուժը կորցրած չեն ճանաչվել, և քանի դեռ այդ բանկերի պարտավորությունները իրացվելի են: ՀՀ ԿԲ կողմից ժամանակավոր ադմինիստրացիա նշանակված այն բանկերի հաշիվները, որոնց պարտավորությունները իրացվելի չեն, դրամավարկային ամփոփում չեն ընդգրկվում:

Այնուհետև, դրամավարկային ամփոփը, լրացնելով այլ ֆինանսական կազմակերպությունների հաշվեկշռային ցուցանիշներով (մասնավորապես՝ վարկային կազմակերպությունների), ստացվում է երկրի ֆինանսական համակարգի ամփոփ հաշվեկշիռը: Հայաստանում, ոչ բանկային ֆինանսական կազմակերպությունների գործունեության ակտիվացման և նրանց դերի մեծացման պայմաններում, ֆինանսական համակարգի ամփոփ հաշվեկշիռն ավելի մեծ կարևորություն կստանա:

[23] *Տես՝ հավելված 4.1:*

5.5. ՀՀ վարկային կազմակերպությունների հաշվեկշռի վիճակագրական վերլուծությունը[24]

5.5.1. ՀՀ վարկային կազմակերպությունների հաշվեկշռային տարրերի վիճակագրական դասակարգումը

Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում ոչ ավանդային ֆինանսական կազմակերպություններից համեմատաբար ակտիվ գործում են վարկային կազմակերպությունները: Ընդհանուր առմամբ, վարկային կազմակերպությունների հաշվեկշռային տարրերի վիճակագրական դասակարգման սկզբունքները համարյա նույնն են, ինչ որ առևտրային բանկերինը: Այնուհանդերձ, վարակային կազմակերպությունների հաշվեկշռի վիճակագրական դասակարգման ժամանակ առկա են որոշակի յուրահատկություններ.

- քանի որ վարկային կազմակերպությունները ՀՀ կենտրոնական բանկի հետ գործառնություններ չեն իրականացնում, դրանց պահուստային ակտիվներում ընդգրկվում է միայն ՀՀ դրամը դրամարկղում,
- առևտրային բանկերի հաշվեկշռում «այլ ֆինանսական կազմակերպություններ» հոդվածը ներառում է նաև վարկային կազմակերպությունները, սակայն վարկային կազմակերպությունների հաշվեկշռում վարկային կազմակերպությունները ներկայացվում են առանձին հոդվածով և չեն ընդգրկվում «Այլ ֆինանսական կազմակերպություններում»,
-
- համաձայն «Վարկային կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի՝ վարկային կազմակերպությունները փոխառու միջոցները ներգրավում են ոչ թե ավանդների, այլ փոխառությունների ձևով:

ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ամփոփ հաշվեկշիռը, խմբավորված ըստ դրամավարկային վիճակագրության պահանջների, ունի հետևյալ տեսքը[25].

ԱԿՏԻՎՆԵՐ	ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԿԱՊԻՏԱԼ
Պահուստային ակտիվներ	Ցպահանջ փոխառություններ ՀՀ դրամով
ՀՀ դրամ դրամարկղում	Ձեռնարկություններից
Պահանջներ ՀՀ բանկերին	Տնային տնտեսություններից
Արտաքին ակտիվներ	Շահույթ չհետապնդող կազմակերպություններից
Արտաքին ակտիվներ փոխարկելի արտարժ.-ով	Այլ ֆինանսական կազմակերպություններից
Արտաքին ակտիվներ ոչ փոխարկելի արտարժ.-ով	Ժամկետային փոխառություններ ՀՀ դրամով
Արտաքին ակտիվներ դրամով	Ձեռնարկություններից
Պահանջներ ՀՀ կառավարությանը	Տնային տնտեսություններից
Պահանջներ տնտեսությանը	Շահույթ չհետապնդող կազմակերպություններից
Պահանջներ ձեռնարկություններին	Այլ ֆինանսական կազմակերպություններից
Դրամով	Արտարժութային փոխառություններ
Արտարժույթով	Ձեռնարկություններից
Պահանջներ տնային տնտեսություններին	Տնային տնտեսություններից
Դրամով	Շահույթ չհետապնդող կազմակերպություններից

[24] *ՀՀ տարածքում գործող վարկային կազմակերպությունների հաշվապահական հաշվառման հաշիվների պլանը և մեկնաբանությունները. տե՛ս ՀՀ ԿԲ խորհրդի 2004թ. հոկտեմբերի 12-ի թիվ 251 Ն որոշումը:*

[25] *Վարկային կազմակերպությունների վիճակագրորեն դասակարգված մանրամասն հաշվեկշիռը (ըստ հաշվային պլանի հաշիվների) ներկայացված է հավելվածներ 5.2 և 5.3-ում:*

Արտարժույթով	Այլ ֆինանսական կազմակերպություններից
Պահանջներ շահույթ չհետապնդող կազմ.-ին	Արտաքին պարտավորություններ
Դրամով	Փոխարկելի արտարժույթով
Արտարժույթով	Ոչ փոխարկելի արտարժույթով
Պահանջներ այլ ֆինանսական կազմ.-ին	Դրամով
Դրամով	Պարտավորություններ ՀՀ կառավարությանը
Արտարժույթով	Պարտավորություններ ՀՀ բանկերին
Պահանջներ այլ ռեզիդենտներին	Պարտավորություններ վարկային կազմ.
Դրամով	Դրամական շուկայի գործիքներ
Արտարժույթով	Դրամաշնորհներ
Ներդրումներ փայաբաժիններում	Այլ պարտավորություններ
Պահանջներ վարկային կազմակերպություններին	Կապիտալի հաշիվներ
Սառեցված հաշիվներ	Ընթացիկ և չբաշխված շահույթ
Վարկային կազմ. և իր մասնաճյուղերի միջև զուտ պահանջներ	Կանոնադրական կապիտալ
Այլ ակտիվներ	Գլխավոր պահուստ
Այլ ֆինանսական ակտիվներ	Ակտիվների և այլ կորուստների պահուստներ
Ստացման ենթակա հաշիվներ	Վերագնահատման պահուստներ
Ոչ ֆինանսական ակտիվներ	

5.5.2. ՀՀ վարկային կազմակերպությունների ամփոփ հաշվեկշիռը

Ինչպես առևտրային բանկերի դեպքում, վարկային կազմակերպությունների համար ևս դրամավարկային քաղաքականության տեսանկյունից նպատակահարմար է տնտեսության որոշ հատվածների նկատմամբ փոխհարաբերությունները դիտարկել զուտ տեսքով, որն իրականացվում է տնտեսության տվյալ հատվածի նկատմամբ պահանջները և պարտավորությունները միմյանցից զտելու միջոցով: Այստեղ կիրառվում են գրեթե նույն սկզբունքները, ինչ որ առևտրային բանկերի ամփոփ հաշվեկշռի կազմման ժամանակ, սակայն այստեղ ՀՀ առևտրային բանկերի նկատմամբ զուտ պահանջներն առանձին հոդվածով ներառվում են զուտ ներքին ակտիվների կազմում, իսկ վարկային կազմակերպությունների միջև փոխադարձ պահանջներն ու պարտավորությունները, դրանց շեղման չափով, ընդգրկվում են զուտ այլ ակտիվներում:

Վարկային կազմակերպուրթյունների դրամական ցուցանիշներն ավելի հստակ նկարագրելու համար կազմվում է վարկային կազմակերպուրթյունների ամփոփ հաշվեկշիռը (Credit Institutions' Survey), որն ունի հետևյալ տեսքը.

1. Զուտ արտաքին ակտիվներ փոխարկելի արտարժույթով

Արտաքին ակտիվներ փոխարկելի արտարժույթով (ակտիվ)՝ ***հանած***

Արտաքին պարտավորություններ փոխարկելի արտարժույթով (պարտավ.)

Արտաքին պարտավորություններ դրամով (պարտավ.)

2. Զուտ ներքին ակտիվներ

2.1. Զուտ պահանջներ Կառավարությանը

Պահանջներ Կառավարությանը (ակտիվ)՝ ***հանած***

Պարտավորություններ Կառավարությանը (պարտավ.)

2.2. Զուտ պահանջներ ՀՀ բանկերին

Պահանջներ ՀՀ բանկերին (ակտիվ)՝ ***հանած***

Պարտավորություններ ՀՀ բանկերի նկատմամբ (պարտավ.)

2.3. Պահանջներ տնտեսությանը (ակտիվ)

2.4. Զուտ այլ ակտիվներ

Արտաքին ակտիվներ ոչ փոխարկելի արտարժույթով (ակտիվ)

Արտաքին ակտիվներ դրամով (ակտիվ)

Ներդրումներ փայաբաժիններում (ակտիվ.)

Սառեցված հաշիվներ (ակտիվ)

Պահանջներ վարկային կազմակերպություններին (ակտիվ)

Պահանջներ վարկային կազմակերպության մասնաճյուղերին (ակտիվ)

Այլ ակտիվներ (ակտիվ)՝ ***հանած***

Դրամական շուկայի գործիքներ (պարտավ.)

Պարտավորություններ վարկային կազմակերպությունների նկատմամբ (պարտավ.)

Պարտավորություններ վարկային կազմակերպության մասնաճյուղերի նկատմամբ (պարտավ.)

Արտաքին պարտավորութ. ոչ փոխարկելի արտարժույթով (պարտ.)

Այլ պարտավորություններ (պարտավ.)

Դրամաշնորհներ (պարտավ.)

Կապիտալի հաշիվներ (կապիտալ)

Փոխառություններ

1. Ցպահանջ փոխառություններ ՀՀ դրամով
2. Ժամկետային փոխառություններ ՀՀ դրամով
3. Արտարժութային փոխառություններ

5.6. ՀՀ ֆինանսական համակարգի ամփոփ հաշվեկշիռը

Ներկայումս, հաշվի առնելով ոչ ավանդային ֆինանսական հատվածում վարկային կազմակերպությունների առաջացումը և դրանց զարգացման միտումները, կարևորվում է ՀՀ ֆինանսական համակարգի ամփոփ ցուցանիշների կազմումը: Սույն գլխի իմաստով՝ ֆինանսական համակարգը բաղկացած է ՀՀ կենտրոնական բանկից, առևտրային բանկերից և վարկային կազմակերպություններից:

Ֆինանսական համակարգի ընդհանրական ցուցանիշների կազմման տեսանկյունից հետաքրքրություն են ներկայացնում փոխհարաբերությունները (պահանջները և պարտավորությունները) արտաքին աշխարհի հետ, պահանջները տնտեսության մյուս հատվածների՝ կառավարության և իրական հատվածի նկատմամբ, ինչպես նաև ֆինանսական համակարգի իրացվելի պարտավորությունները: Ֆինանսական հատվածի մեջ ընդգրկվող սուբյեկտների փոխադարձ պահանջներն ու պարտավորությունները (միջբանկային ավանդներն ու վարկերը, առևտրային բանկերի և ՀՀ ԿԲ-ի պահանջներն ու պարտավորությունները միմյանց նկատմամբ, վարկային կազմակերպությունների և առևտրային բանկերի պահանջներն ու պարտավորությունները միմյանց նկատմամբ և վարկային կազմակերպությունների փոխադարձ պահանջներն ու պարտավորությունները) զտվում են միմյանցից, որպեսզի ամփոփ հաշվեկշիռն արտահայտի ֆինանսական հատվածի ընդհանուր փոխհարաբերությունները տնտեսության մյուս հատվածների հետ:

Ֆինանսական համակարգի զուտ արտաքին ակտիվները (ԶԱԱ) ներկայացնում են Կենտրոնական բանկի, առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների զուտ արտաքին ակտիվների հանրագումարը: ԶՆԱ-երը ներկայացնում են Կառավարության նկատմամբ զուտ պահանջների, տնտեսության իրական հատվածի նկատմամբ համախառն պահանջների և զուտ այլ ակտիվների գումարը:

Կառավարության նկատմամբ զուտ պահանջները ներկայացնում են Կենտրոնական բանկի, առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների զուտ պահանջների հանրագումարը: Տնտեսության իրական հատվածի նկատմամբ պահանջները հաշվարկվում են որպես տնտեսության իրական հատվածի նկատմամբ Կենտրոնական բանկի, առևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպությունների պահանջների հանրագումար: Սակայն այստեղ անհրաժեշտ է կատարել որոշակի ճշգրտում: Մասնավորապես, տնտեսության իրական հատվածի նկատմամբ առևտրային բանկերի պահանջների կազմում ներառված «Պահանջներ այլ ֆինանսական կազմակերպությունների նկատմամբ» հոդվածը ներառում է նաև վարկային կազմակերպությունների նկատմամբ պահանջները, իսկ դա հակասում է հատվածային հաշվեկշռի կազմման սկզբունքներին, համաձայն որոնց՝ տվյալ հատվածում ներառված սուբյեկտների միջև փոխադարձ պահանջներն ու պարտավորությունները պետք է զտվեն: Սակայն քանի որ առևտրային բանկերի հաշվեկշռից անհնար է առանձնացնել վարկային կազմակերպությունների նկատմամբ պահանջների մեծությունը, օգտագործվում է վարկային կազմակերպությունների հաշվեկշռի «Պարտավորություններ ՀՀ բանկերի նկատմամբ» հոդվածը: Փաստորեն, առևտրային բանկերի «Պահանջներ այլ ֆինանսական կազմակերպությունների նկատմամբ» հոդվածը պակասեցվում է վարկային կազմակերպությունների հաշվեկշռի «Պարտավորություններ ՀՀ

բանկերի նկատմամբ» հոդվածի մեծության չափով:

Համանման ձևով, առևտրային բանկերի հաշվեկշռում այլ ֆինանսական կազմակերպություններից ներգրավված միջոցների մեջ ներառված են նաև վարկային կազմակերպություններից ներգրավված միջոցները, հետևաբար, անհրաժեշտ է դրանց մեծությունը նվազեցնել վարկային կազմակերպություններ-ի հաշվեկշռի «Պահանջներ ՀՀ բանկերի նկատմամբ» հոդվածի չափով:

Զուտ այլ ակտիվները հաշվարկվում են որպես բանկային համակարգի և վարկային կազմակերպու-թյունների զուտ այլ ակտիվների հանրագումար (ավելի մանրամասն տե՛ս 8.4 կետը):

Այսպիսով, ֆինանսական համակարգի պարտավորություններում ընդգրկվում են փողի զանգվածի տարրերը (բացառությամբ վարկային կազմակերպություններից ներգրավված միջոցների) և վարկային կազմակերպությունների իրացվելի պարտավորությունները:

Ֆինանսական համակարգից դուրս կանխիկը ԿԲ-ից դուրս կանխիկի և առևտրային բանկերի ու վարկային կազմակերպությունների դրամարկղերում առկա ՀՀ դրամի տարբերությունն է:

Ֆինանսական համակարգի (ներառյալ ՀՀ ԿԲ-ն, առևտրային բանկերը և վարկային կազմակերպու-թյունները) ամփոփ հաշվեկշիռն ունի հետևյալ տեսքը.[26]

1. Զուտ արտաքին ակտիվներ

1.1 Զուտ արտաքին ակտիվներ (ԿԲ)
1.2 Զուտ արտաքին ակտիվներ (ԱԲ)
1.3 Զուտ արտաքին ակտիվներ (ՎԿ)

2. Զուտ ներքին ակտիվներ

2.1. Զուտ պահանջներ ՀՀ կառավարությանը
ԿԲ զուտ պահանջներ ՀՀ կառավարությանը
Առևտրային բանկերի զուտ պահանջներ ՀՀ կառավարությանը
Վարկային կազմակերպությունների զուտ պահանջներ ՀՀ կառավարությանը

2.2. Պահանջներ տնտեսությանը
Պահանջներ տնտեսությանը (ԿԲ)
Պահանջներ տնտեսությանը (ԱԲ)[27]
Պահանջներ տնտեսությանը (ՎԿ)

2.3. Այլ ակտիվներ (զուտ)

Ֆինանսական համակարգի իրացվելի պարտավորություններ

1. Կանխիկը ֆինանսական համակարգից դուրս
2. Ցպահանջ ավանդներ ՀՀ դրամով[28]
3. Ժամկետային ավանդներ ՀՀ դրամով[29]
4. Արտարժութային ավանդներ[29]
5. Վարկային կազմակերպությունների ներգրավված փոխառություններ

Օգտագործված գրականություն

1. Monetary and Financial Statistics Manual, IMF, Washington D. C., 2000.
2. Balance of Payments Manual, fifth edition, IMF, Washington D. C., 1993.
3. System of National Accounts, Eurostat, IMF, OECD, UN, WB, Washington D. C., 1993.
4. Macroeconomic Accounting and Analysis in Transition Economies, Abdessatar Ouanes and Subhash Thakur, IMF, Washington D. C., 1997.

[26] *Ֆինանսական համակարգի ամփոփ հաշվեկշիռը մանրամասն ներկայացված է հավելված 6.1-ում:*
[27] *Այս հոդվածը պակասեցվում է վարկային կազմակերպությունների հաշվեկշռի «Պարտավորություններ ՀՀ բանկերի նկատմամբ» հոդվածի չափով:*
[28] *Այս հոդվածները պակասեցված են առևտրային բանկերում վարկային կազմակերպությունների ունեցած հաշիվների և ավանդների չափով, որոնց թիվը վերցված է վարկային կազմակերպությունների հաշվեկշռի համապատասխան հաշիվներից:*